

Gondolatok líráról, művészetről KIINDULÁS

Ha arról, ami a művészetben megmaradt, feltesszük, hogy azért maradt meg, mert az emberiségnek *kellő* (szükséges), akkor elkötelezettség csak annyiban van, amennyiben a mű maradandó. Nem tartjuk vitásnak, hogy minden mű annál elkötelezettebb, minél zseniálisabb. Egyetlen elkötelezettség a művészetben: az esztétikai értékek való ragaszkodás. Persze az esztétikai érték fogalmában az az etikai mozzanat is jelen van. Az etikai mozzanatban pedig a *szociális* is jelen van.

Be lehet bizonyítani, hogy a műformákra hat a történelem, sőt bizonyos műformákat maga a történelem lét hoz létre, de nem lehet bizonyítani, hogy az esztétikum kizárólag történelmi képződmény. Igaza volt Hegelnek, amikor külső és belső formát különböztetett meg. A külső forma nem azonos a mű technikájával, mint ahogyan a belső forma sem azonos a tartalommal. A külső forma — szerintünk — a nyelvi stílus leglátványosabb jegyei (írj szókincs, a készen kapott szerkesztésmód és egyáltalán: minden, ami a formában konvenció). A belső forma: az említettekben belül az alkotó személyes hozzáadása, az individuum *többlete*, a történelmi *couleur locale*, az alkotói érzelem a sajátos világteremtés szándéka és megvalósulása. Amikor Marx azt írja, hogy a régi filozófusok a világot csak magyarázni akarták, de most arról van szó, hogy a világot megváltoztassuk — egy aktív filozófia jellegét fogalmazza meg. Ezt átvisszük a művész és az alkotás közti viszonyra: a művészet a világ megváltoztatása (de elsősorban nem úgy, hogy a művészet *in concreto* átszervezi a világot), hanem úgy, hogy *egyféléképpen* látja, az egyedül általánosnak szuggereálja és az általánost egyedieként éli élné. A művészet a világ átváltozása (metamorfózis) az alkotásban. A természet megoldása bennünk és általunk. A művészet az anyagi világ örökös kipótlása.

A TÖRTÉNELMI SZEMPONT

Az esztétikai érték megítélésében, amennyiben az esztétikai érték fogalmában az etika-

kai is jelen van, a történelmi szempont is érvényesül. Amennyiben a történelmi ember tendenciáinak fogjuk fel, a szociális tendenciáknak az emberiség számára, annyiban a művészet mint valószínűség is elsősorban bizonyos történelmi alaphelyzetekből táplálkozik. Anélkül, hogy a Bernard Shaw-i mondatát (a világirodalom néhány alaptémára épül: pl. Rómeó és Júlia: egy fiú szeretett egy lányt, de a család nem engedte), akkor elkötelezettség csak annyiban van, amennyiben a mű maradandó. Nem tartjuk vitásnak, hogy minden mű annál elkötelezettebb, minél zseniálisabb. Egyetlen elkötelezettség a művészetben: az esztétikai értékek való ragaszkodás. Persze az esztétikai érték fogalmában az az etikai mozzanat is jelen van. Az etikai mozzanatban pedig a *szociális* is jelen van.

Igaznak tűnik, hogy az előző századok romantikája és szentimentalizmus megfelelt az illető századok belső szemléletének, izlésének, mint ahogy azt sem tartjuk kétségesnek: a groteszk (s ennek különböző változatai: abszurd stb.) ennek a századnak a belső szemléletéhez állnak közel. A viszonylagosság mélyebb érzete a XX. századi emberben jó táptalaj az önmagát egyszerre több dimenzióban látó ember számára az öngúnyra, a paródiára, sőt: az abszurd konceptre is. Sokat beszélnek manapság a klasszikus balett hanyatlásáról, és van is valami igazuk. A klasszikus balett mozgás-sémái olykor Prokusztesz ágának tűnnek. Viszont a modern balett és a pantomim, a bábszínház (amelyek a mozgás-skálát szabadjára engedik, illetve végletesre stilizálják, a groteszk elemet is bevonva) egyre nagyobb lehetőséget nyújt, mert találkozik az e századi ember közérzetével, belső szemléletével.

A LIRA AZ EGYÉN BELSŐ SZEMLELETÉNEK LEG-ADEKVÁTBAB MŰFORMÁJA

Az a társadalmi belső szemlélet, amely művészi konvenciót szül, alakít és fogad el izlése által (például: a szigorúban hierarchikus társadalmak zártabb műformái, a kánonokhoz való örökös ragaszkodást, a demokratikusabb oldott társadalmak oldottabb formái, műfaj és műforma keveréseit), a lírában módosul a legtöbbet. A lírikus belső szemlélete a társadalom belső szemléletével szemben legalábbis egyenrangú félként lép a szorítóba. Ahogyan a geometriában tetszőlegesen fölvehetünk két pontot, amelyet aztán összekötünk, ugyanígy a lírai éntetszőleges pontok (képek, asszociációk) összekapcsolásával teremti meg sajátos belső szemléletét. Ez egyébként a többi művészetekre is áll, de az összekapcsolandó pontok kezelése a lírában a

legteljesebbé. A fentiek természetesen a líra legfontosabb alapanyagára (metafora, kép, asszociáció) vonatkoznak. Ez az alapanyag, amely a lírai eszmét hordozza, a belső forma atommagja. Érdekes paradoxon: a belső formának ez az atommagja a lírában a legváltozékonyabb: szinte költőnként változik. Vannak a lírának kevésbé változó formaképződményei is: ritmus, rim, szótagszám stb. A vers ez utóbbja a külső formához, a versetchnika-hoz tartozik, és mint konvenció állandóbb, de távolabb esik a gondolathordozó szereptől, mint a belső forma elemei. Megfigyelhetjük, hogy az epikus költészet ritmusa többnyire egyenritmus és azonos szótagszámú sorokból áll (pl. alexandrinus). Ez az egyenritmus jobban megfelel az epikus előadásnak és a leírásnak. A líra ritmusa — éppen a belső hangulathullámzásból következően — változó. Am azt is megfigyelhetjük, hogy a stófiák többnyire hosszabb szótagszámú sorokkal kezdődnek, s a rövidebbek lezáró jellegűek. A lírában a leíró elem legtöbbszőr a hosszabb sorokban jelentkezik, míg a rövidebbek leggyakrabban a kontrasztot, s ez által az eszmei elemet teszik evidenssé. Ez a megfigyelhető törvény minden valószínűség szerint a hangsúly-, illetve ejtéstörvényen alapul. Minél hosszabb egy szó, annál gyorsabban ejtjük — minél hosszabb egy sor, viszonylag annál szaporábban mondjuk. Az ejtéstartam tehát — relatíve — a hosszabb sorokban a rövidebb. Így a rövidebb sorok ejtéstartamuk hosszúságánál fogva jobban evidenssé válnak. Gondoljunk csak a distichonra: a hexametertor teremti meg a vershelyzetet, s a pentametertor (vagyis a rövidebb) reá csattintja a gondolatot. Természetesen mi a kép-letet, leegyszerűsítettük, ám mindez mint tendencia általában is megfigyelhető.

A LIRA ÉS AZ ALAPTÉMÁK

A francia esztétikai irodalom írta le, hogy a líranak tulajdonképpen három alaptémája van: természet, szerelem, halál. Ezt nagyjából elfogadjuk, noha egyszerűsítők. Ha viszont a három alaptémát elkezdjük kombinálni, érdekes dolgokra jöhetünk rá. Természet — halál = elmúlás-líra: az a költői szemlélet, amelyben a természet a lírikust a halálra figyelmezteti; elégikus fogantatású líra. Szerelem — természet = életöröm-líra: az a fajta költői szemlélet, amelyben a lírikus a természet látványával világítja meg a szerelmet. Halál — szerelem = viaskodó-líra: ebben a fajta költészetben a szerelem és a halál kibékíthetetlenül egymás ellen harcol. Persze ezek alapsémák. Van olyan lírai vers is, amelyben a természet — szerelem — halál motívumok együtt jelentkeznek (pl. Petőfi: *Szeptember végén*). Ha történetileg nézzük, észrevehetjük, hogy a természet-líra a legjobban ragaszkodik a leírásához. A szerelem-líra a romantikához, a halál-líra pe-

dig a leggondolatibb. A költő en szempontjából a természet-líra — a három közül — a legszemélytelenebb, a szerelem-líra a legszemélyesebb, a halál-líra egyszerre személyes és személytelen. A természet-líra a legalkalmasabb az idill-fogantatású műfajta számára, mert kontemplációba fogja a költőt. A költői hangvétel szempontjából megállapíthatjuk: a lírai vers lehet idilli hangú, ebben a költő a látványt szemléltetve harmóniát érzékel, lehet elégikus, itt a lírikus egy diszharmonia-t harmóniává változtat, lehet ódai, amelyben a harmónia mint tökély a fennségeztetést váltja ki. E három hangnem keveredve új és új képleteket hoz létre. Például József Attila *Ódája* elégikus fogantatású.

A modern költészetben e három alaptéma és alapséma mellett megjelenik a negyedik: a gondolat. Ezt nem úgy kell értenünk, hogy a gondolat-tiszag az említettekben nincs jelen, hanem úgy, hogy ez utóbbiban a gondolat maga lesz a vers tárgya és témája. A gondolat, amely már-már metafizikus ragyogásává válik, s amelyet a költő jobban csudál, amitől a költő jobban fél, amit a költő jobban szeret, mint a másik hármát együttvéve. Nem gondolati költészetről van szó tehát (hiszen mindhárom témában változhat egy költészet gondolati), hanem a gondolat költészetéről, az *ideák poézisééről*. Ebben a költészetben a külső világ csakis a lírai idea megvilágítójaként érdekes a lírikus számára (például Ady legtöbb verse, amelyben a szimbólum nem valamilyen konkrét tárgyat jelent, hanem mintegy önmagáért, mint *önmagára mutató idea* jelentkezik). Ennek a fajta költészetnek kis túlzással ilyen meghatározását is adhatjuk: *valamifajta transzcendens grammatikát* próbál teremteni, egy meglévő világot asszociatív támaszpontul használ, amelyről kibocsátja új és új asszociációit, amelyek eddig csupán a lehetőségben szunnyadtak. (Itt majd alább közlök egy verset, amely ilyen fogantatású és erről a témáról szól.)

TRANSCENDENS GRAMMATIKA

Hány ezer év hány ezer év hány szempilla söpört terajta ég vízesnyolcas a könny a padlatodon így lettél tiszta

Ecsét-fecske golya-meszelő ég szerszámjai lelke falán a freskót mindig lemeszeli

Fehér fehér te transzcendens grammatikám

PÁSKÁNDI GÉZA

Folytatás az első oldalról

közösséget. Ki tagadhatná, hogy a közelebbi és távolabbi múltból csakis azok az irodalmi művek találunk ma is olvasókra, amelyek valamilyen formában, akár ha bonyolult áttételekkel is, a társadalmi haladás ügyének voltak virrasztói?

Az emberi haladással, a fejlődéssel összeházasodott történelem könyörtelen szelektáló: aránylag milyen kevés mű tarthat számot korunk emberének érdeklődésére azok közül, amelyeket annyi írói erőfeszítés, töprengés, annyi virrasztás kormot okádó mecénások, pislákoló gyertyák, pökök, petróleumlámpák és villanykörték alatt, halomba gyújtottak!

Az olyan író, aki fölédja a mű társadalmi szolgálatának igényét, nemcsak történelmi perspektívában válik magányossá. A magány ráköszönt már életében. Ennek az igénynek fölédása olyan zsákutcába vezet, amelynek zárfalát a fölöslegessé válás, a meghasonlás, az eszménytelenség tégláiból emeli a sors, az élet, amely nem korlátozódik az egyetlen pár évtizedes földi bolyongásának időtartamára, hanem folyton-folyvást folytatódik, nemzedékek láncán át...

Folytatás az első oldalról

rálykoronázásoknak, ideje volna nyílt levelet írni Farkas Árpádnak, aki dühösen szereti ezt a népet, és nagy, pofokodó kedve támad, ha alkalmi vásárokon árulja magát, mert ez a nép szült bennünket, s ő tart meg mindannyiunkat. S itt csak az igazmondóknak lesz igazán szép temetésük...

Ideje volna kiírni a fehérre a feketét. Például utána nézni annak a tapintatos meg nem nevezett termelőszövetkezetnek, ahol egy meghatörténeteske zajlott le egy szegény, siket öregasszonyról, akit ide-oda küldözgetnek a hivatalnokok. És onnan végül is dolgvégezetlenül távozott a banyó, és egy óra múltán még az országúton batyogott, s még képzeltetlbi Ariadne-fonala sem volt, hogy kijusson a bürokrácia és felelőtlenség labirintusából; az országúton batyogott, miközben elrobog mellette az újságírók kocsija, s miközben mögöttük marad az elanyátlano-

haladás láthatatlan, kézzel nem érinthető, de szívünk és agyunk segítségével mégis jól kitapintható motorjai a társadalmi haladásnak, és történelemformáló erejük villanyáramként járja át az egész emberiség idegrendszerét és érhalózatát? Bizony, korunk emberé, az egész emberi társadalom sorsdöntő problémák kavargásában vajdúik. Am mi, Románia Szocialista Köztársaság írói, románok, magyarok és más nemzetiségűek, szilárd talajt érzünk a lábunk alatt ebben az érvénylésben: pártunk politikája, amely a marxizmus-leninizmus tanításainak hazai gyakorlatba ültetésén munkálkodik, lehetővé teszi az íróknak a helyes és jövőt formáló eszmei tájékozódást, meghatározza célkitűzéseinket, amelyeket szolgálni akarunk műveinkkel. Pártunk politikai gyakorlata ragyogóan bizonyított, hogy íróink, akik tettnek tartják az irodalmi alkotást és szolgálatnak az írói hivatást, bizvást követhetik a messzi jövőbe bevilágító fényfényt: pártunk eszmei iránymutatását a haladás, a béke, a nép boldogsága érdekében.

Magam részéről vallom és mint író magaménak érzem ezt az eszmeiséget, teljes egészében. Alkotótevékenységem legfőbb értelmének tekintem azt a szolgálatot, amelyre épp a Román Kommunista Párt révén elhívtam. Vallom, s velem együtt — meggyőződésem —, vajlla sok száz író-társam is, akik ebben az országban tollal igyekeznek szolgálni a nép ügyét: műveinknek hatékony tényezőkké kell lenniük a dolgozó milliók lelkesedésének és hősiességének serkentésében, élesítésében. Hogy melyikünk milyen írói eszközökkel áll e cél szolgálatába, hogy milyen sajátosságokat, egyedüliségeket, elképzeléseket, formai megoldásokat, kifejezőeszközöket tartalmaz, az már egészen más oldala a szóban forgó kérdésnek.

KOVÁCS GYÖRGY

dott öregasszony, az újságírók megdöbbenek (mibe kerül megdöbenni?), de azért hagyják gyalogolni, ahelyett hogy felvették volna, ahelyett hogy megdöngötték volna a termelőszövetkezet iróasztalait, s ahelyett hogy penzum-írásként leközölték volna, beérve az elcsépett fiú szeretet szánalomban nyögdecslő felháborodásával.

Nem ártana a batyu mélyén felejtetni ezeket a „témákat”. Bizonyára komolyabb témák is fekszenek ottan. Kár kirázni minden ehhez hasonlót. Mert az írás nem kötelező. S főleg nem kötelező *szolgálatnak* venni az írást csupán az irhatnamság kedvéért. De kötelező *tenni* valamit, még akkor is, ha „előljük” a háromflekkes „szines téma” közlési lehetőségét.

Jó volna. És ideje volna alaposan kiválogatni a képzeltetlbi batyuban szorongó témák közül a kevésbé „hercikeket”, tudniillik végül is az derül ki, hogy az írástudó batyuja olykor csak levegővel vagy teli, legfeljebb tollalval.

SZABÓ ZOLTÁN

KRONOSZ, A KEGYETLEN

Kronoszt az istenek büntudata hívta létre, és ezért amíg csak idő létezik, mindig szenvednie kell. Büntudatként kell léteznie: tudnia kell, hogy létezik. Kronosz maga az idő, a magát felismerő idő; a méltatlan pusztulást, a tudatok temetését hordozó és átélő idő. Az istenek benne önmaguk paradicsomi naitvitását büntetik: ha Kronosz nem volna, az istenek nem tudnák, hogy halhatatlanok, nem uralkodhatnak a végtelenség tudatával agyukban a múlt dolgok, emberek és világok fölött.

Kronoszban az időben örök lét halhatatlan létezésé váltózott, de ő ezért az átalakulásért nagy árat fizetett, minden pillanatban kénytelen önaga számára időmedret vajútni, kénytelen a halhatatlanságért minden pillanatban elpusztulni. És tudja, hogy időteremtő cselekvése — őt magát is elpusztítja. Kronosz önpusztítása a létezés vergődése a lét szorításában: míg lét mindig van, a létezés nem önmagában van, hanem hordozójában, az alkotásban; a lét anyagi nyugodtságában örök, a létezés állandóan elpusztítja önmagát, hogy az alkotásban fennmaradjon. Az örök lét a világ kozmikus magánya, a létezés maga a sors.

Az idő: sors; a dolgok és világok és emberek sorsa az idő; de az időt a dolgok és világok és emberek teremtik; azért dolgok és világok és emberek, mert azok — amik, önálló arccal rendelkezők, saját maguk életét élők, nemcsak vannak, hanem léteznek, és léteznek mert tesznek, tesznek mert lényegük a cselekvés, és azért lényegük a cselekvés, mert léteznek, s léteznék, mert ők azok — amik, nem tehetnek róla, megszülettek, és ez nem tőlük függ; mert vannak, hát élniük kell.

Kronosz akarata ellenére a sors hordozójává vált; az istenek tehetetlenségének szimbólumát, a létet, amelyben a tehetetlenség maga előtt görgeti a számára elérhetetlen aktivitást, sorsát tette az egyedi létezés, Kronosz létezése. A lét sorsává válik, amikor önmagát tudomásul veszi. És a tudomásul vett lét: tett és szembenézés a tettel.

A tett: sors. Halandó és halhatatlan, tiszta és szennyes, igaz és hamis a tettben hozzá létre önmagát. Az idő a sors-hordozó látszatát kelti, Kronosz is a Sors látszatát kelti, de az idő nem

magá a sors, Kronosz sem az. Kronoszt is, az időt is a tett hozta létre. Mozgás nélkül, cselekvés nélkül nincs idő. De Kronosz és az idő önmagát teremti, ha tudomást vesz magáról. És akkor sors is.

Önmaga sorsát teremti a sorsot hordozó Kronosz. Ebben van tragédiája; szakadatlanul összeütközik benne a világ és önmaga, a lét és létezés, a tisztaság és a szenny, a naivitás és tudás, az idő és az idő tudata: a teremtés és a pusztulás. Kronosz, az eleven büntudat ezért kegyetlen, önmagával és a világgal szemben is kérlelhetetlen. Kronosz, az időnek nincsenek erkölcsi megfontolásai, mert tetteiért ő felel ugyan, de tetteit korlátozták, megnyergelték azok, akik őt teremtették, az istenek.

Az istenek Kronosz cselekvését, idejének teremtését, önteremtését a féltudás, a részleges tudás fátylába burkolták; ha Kronosz mindent tudna, ami a teremtésben lapul, akkor Kronosz erősebb volna mint az istenek, legyőzhetné, igába hajthatná őket, felforgathatná az istenek hierarchiáját, a világ kialakult rendjét. Vagy ami még rosszabb, Kronosz, ha belátna a világot — elpusztíthatná önmagát; hiszen a tettben Kronosz amúgy is szakadatlan elpusztul, miért ne törhetne a végleges pusztulás igazságára, miért ne vállalná a semmibe-hullás végleges megoldását?

Ha Kronosz elpusztul, meghal a létező világ, az istenek tökéletlenül degradálódnak, mert a tökéletesség tudomásul kell vennie önmagát, különben már nem az. Isten csak Kronoszban van, rajta kívül nincsen létezés; csak lét van, kozmikus hideg.

Kronosz, az idő és tudatlannak kell maradnia, pedig maga a tudatosság; tudásának létjogosultsága a nemtudás. Tudása: a jelen tudása; nemtudása: a jövő távollatlansága; a ma — a Kronoszé, a jövő az isteneké. A jövőt fenntartották maguknak a ködbe burkoló hatalmak; ezzel akarnak többnek látszani, mint az, akiben tudatosságuk testet öltött. Ez istenek mindig belopóznak a jövőbe, hogy Kronosz, amikor megrágnja jelenét, megköltse a jövő észvesztő ízeit is: a jövőből az istenek ravsul belecsempésznek valamit a jelenbe, hogy Kronoszt a holnap felé csalhasssák.

BREITER GYÖRGY

Isszir kiáltozása

Kincses Elemér novellája

Isszir vagyok. A föld rengéseit figyelem. Hazám Atlantisz. Így nevezték el valami hajósok az idők elején. Most éjszaka van. Aggódok. A tárgyak egyetlen dolgot jeleztek: nemsokára hatalmas rengéseket gyűrűz ki magából a föld. Várom, hogy világosodjon. Szeretnék máris rohanni a tetőre, megnézni a tárgyakat. Nem várok tovább. Felmegyek még most a sötétben.

Reszketek. A lábam és a fejem különösen, annyira rohanok vissza a tetőről. A vékony zsinereg felkötött súlyok bonyolultak a sötétben. Valahol mozog a föld, úgy, mint eddig sosem. Húsz éve dolgozom itt, a rengések házában, és soha még így nem zengtek a súlyok. Pedig volt földrengés elég. Olyan is, hogy nem volt elég élő halottat temetni.

Most ülök a kőlépcsőn. Megvárom, amíg elmúlik a lábam reszketése, aztán kigondolok valamit. Azért kell várom, mert reszkető lábbal nem tudok gondolkodni. Igen: Bétét, az első embert kell értesíteni, ő öreg és bölcs.

Lebotorkolok a lépcsőn. Úgy számítom, mire az első emberhez érek, mindenképpen megvirrad.

Isszir lassan, előrehajolva ment a sötét utcán. Kétoldalt poros ruhájú vándorok hevertek. Egy részeg katona jött vele szembe, saruja szíját maga után húzza. Isszir félrehúzódtott egy ház árnyékába, amíg a katona elhaladt.

Isszir az árusok terénél balra tért. Innen már látszott a nagy ház. Az út felkanyarodott a dombra. Zeneszó pengett át az út felett. Isszir kinézett a tengerre. A víz sötétlett az ég alatt.

A nagy ház előtt fátylós örök sétáltak fel-alá. Az egyik szakállas bevilágított az arcába. Megnézték a jelet Isszir ruháján és útjára engedték.

Isszir felfutott a lépcsőn. Sípólva szedte a levegőt, mire a hatalmas ajtóhoz ért. Hideg izzadság tapadt a tarkójára.

Az ajtó előtt, a földön tizenöt-húsz ember ült. Valahonnan a tető alól sápadt fény csorgott az arcukra. Isszir végignézett rajtuk, megigazította a ruháját, és állva maradt. Egy öreg elaludt a várakozók között: oldalra dőlt, feje koppant a földön.

Isszir nyugtalan lett. Előrelépett az ajtóig és kettőt ütött rá nyitott tenyérrel. Egy ör nyitott ajtó: végignézett Isszir ruháján és beengedte.

— Nagyon sürgős — sűgta Isszir az örnek.

Az ör szó nélkül elindult Isszir előtt. Isszir szaporán lépdelt az ör mögött.

— Itt vagyok — szolt egy hang rájuk.

Az ör megállt. Isszir nekiütődött a hátának. Körülnézett. Béte, az első ember a folyosó szélén ült, egy oszlop árnyékában. Fehér vászonruha volt rajta, hajában még nem száradt meg a víz. Közöséges háncsszéken ült, egyenes hátal.

— Mi járatban, Isszir? — kérdezte.

— Legyenek boldogok napjaid — köszönt Isszir. Haja a földet söpörte.

— Gyere közelebb — mondta az első ember.

— Nem gondoltam, hogy itt találalak — kezdte Isszir. — Szeles ez a folyosó.

— Nekem jó — felelte Béte.

— Innen jól láthatom, milyen arccal mennek hozzám az emberek.

— Bizalmatlan vagy?

— Nem mindenkivel.

— Velem igen? — kérdezte Isszir.

Az első ember nem válaszolt. Később szolt meg, nyugodt hangon.

— Miért jöttél, Isszir? Utoljára néhány zsák gabonát akartál meg szolt, járadékot felül. Most?

Isszir lehajította a fejét.

— Hatalmas földrengés lesz — mondta.

— Mikor? — kérdezte az első ember.

— Ma.

Béte, az első ember felállt. A folyosó végéhez ballagott. Isszir csak most vette észre, hogy ott is ül valaki. „A hajókra ételt és ivóvizet” — hallotta Isszir a Béte hangját.

— Biztos ez, Isszir? — kérdezte szigorúan a folyosó végéből.

— Az, uram.

Az első ember visszajött. Leült a székre.

— Te mit tanácsolsz, Isszir? — kérdezte.

— Félek, és nincsenek tanácsaim. Úgy érzem magam, mint a vakok háború idején. Már kiosztottad a paracso-

kat... Most kérdésed? — mondta Isszir mézes hangon.

Az első ember nevetett.

— Soha nem szeretted, Isszir. Most mertél először életben kérdezni valamit... Bizony nagy veszély lehet.

— Az van, uram — mondta Isszir még mindig a földet nézve.

— Azt mondom, Isszir, szerencséd volt velem. Ha másvalaki uralkodik, már rég a halaknak vettél... Szeretned kellene engem, Isszir!

Isszir felnézett.

— Nem szerethetlek. Ha megbícsen az újjad, már végem is van.

— Elmehetsz, Isszir.

Isszir kigyulladt arccal elindult.

— Ma vége lesz mindennek — mondta. — Elpusztul Atlantisz. A súlyok jelezték. A tudásom kell neked, nem a szeretetem. Nincs neked szükségem az én szeretetemre.

— Menj már, Isszir! — kiáltotta az első ember.

Isszir kihátrált az ajtón. Béte, az első ember, amikor egyedül maradt, nekivetette hátát a hideg falnak.

Isszir lefutott a lépcsőn. Lehajolt és szorosabbra húzta lábán a saru szíjait. Rohanni készült. Amikor felegyenesedett, szeme a tengerre tévedt. Kutyaugatásszerű hang szakadt ki a szájából. A tengeren, messze kint, a hajókon túl tisztorony-magas hullám közeledett.

Isszir rohanni kezdett. Futott egészen az árusok teréig. Ott muszáj volt megállania, annyi volt az ember. A kikötő felől néhány suhanc rohant fel a térre: „Vihar lesz! — ordították — Fekete a víz!”

Az embertömeg megbolydult. Isszir kiverkedte magát a tér szélére. Elrendezte a ruháját, aztán tanácstalanul körülnézett. Néhány lépéssel előtte a porban ülvé egy részeg vigyorgott. Isszir hozzálépett.

— Te — mondta és pénz csörgetett meg a kezében. — Nincs hajó? vagy tutajod? Jön a tenger! — mondta és közel hajolt a részeghez. A részeg letette a földre maga mellé az agyagedényt.

— Nincs — mondta nehezen. — De van borom. Akarsz? — emelte a korsót Isszir felé.

— Nem. Jön a tenger — mondta Isszir.

— Aztán elmegy — válaszolt a részeg. — Miért nem kérsz bort? Beteg vagy?

— Ottébe — mondta Isszir és futni kezdett a hajócsok utcája felé a kikötőbe.

— Ha később visszajössz, én itt leszek, s iszunk! — kiáltotta a részeg utána, s megpróbált felállni.

Isszir és a részeg egyszerre estek a földre. A téren felbolygott egy sárga gyümölcsökkel teli szekér. Egy ház kapuja kizsakadt a sarkából.

Isszir felállt. Leporolta a ruháját. Felnézett az égre. Futni kezdett a kikötő felé. A részeg nehezen ült fel. Szomorú képpel nézte az elfolyt bort.

Isszir égő tüdővel ért le a hajócsok utcájáig, a kikötőbe. Mindenütt ordítva alkudtak az emberek. Isszir kikerült a partra. Tizenöt-húsz izdadt testű hajóács sietve dolgozott egy hatalmas szálfákból összetakolt tutajon. Egyikük vörös kendővel kötötte át feketé fűrtjeit. A kendős rekedt hangon kiáltotta a parancsokat. Isszir közel lépett hozzá.

— Hé, te! — szoltotta meg. — Állj csak meg egy pillanatra!

A vöröskendős kérdően nézett rá.

— Van-e hely a tutajotokon? — A vöröskendős végignézett az Isszir ruháján.

— Nincs, uram — mondta és elfordult.

— Te! — kiáltotta Isszir és egy marék pénzt vett elő.

— Idenézz! — mondta és a pénzt

ácsorgatta egyik markából a másikatba.

— Nincs, uram — mondta az ács. — Ez a miénk. Mi csináltuk, magunknak.

— Nincs? — kérdezte Isszir türelmedenül.

Az ács nem felelt. Arrébb lépett és segített összekötni a hánccsal két evezőt. Isszir tologott a homokba.

— Könnyű faágya van? — kérdezte később az ács felgyenesedve.

— Nem értem — szolt Isszir összehúzott szemmel.

— Olyan lesz, mint egy apró tutaj. Ha letöri a lábait — mondta az ács és nem titkolta a gúnyt az arca.

— Köszönöm — mondta Isszir, és egy ezüstpénzt dobott az ács elé a homokba.

Isszir elindult. Szoruló torokkal sietett fel a dombon. Jobbra fordult. Néhány lépés után megállt egy magas, festett ház előtt. Elrendezte a haját. Ruhájáról letörölte a port. Négyet koppantott a kapun. Nem válaszolt senki.

— Sána! — kiáltotta. — Nyiss ajtót!

Mozgás hallatszott az ajtó mögül. Aztán megjelent egy barna arcú vénasszony.

— Mit akarsz már megint, Isszir? — kérdezte.

Isszir szemére pára szorult.

— Sánával akarok beszélni — mondta.

— Sána fáradt — mondta a vénasszony és megfogta a kapu szélét.

Isszir saruját a kapu két szárnya közé szorította.

— Beszélnem kell vele — mondta.

— Hát akkor gyere — szolt a vénasszony és félreállt az ajtóból.

Isszir gyorsan belépett. Sietve végigment a festett falak között. Erjedt virágszag áradt valahonnan. Isszir belépett a hálóterembe. Az ajtóban megtorpant. Néhány lépésre tőle a földön ült Sána, és illatosítóval kente a haját. A felsőteste meztelen volt.

— Legyenek boldogok napjaid — lépett Isszir Sána elé. Sána felemelte a fejét. Kezében megállt az ecset. Mozdulatlan arccal, fáradt szemekkel nézte Isszirt.

— Miért jöttél, Isszir? — kérdezte. — Fáradt vagyok. Mondtam, hogy ne mind gyere.

— Figyelmeztetni jöttem, Sána.

— Mindig ezt mondogd... Aztán mindig mást akarsz.

— Rosszkedvű vagy.

— Fáradt. Mit akarsz hát?

— Ma vége Atlantisznak. Minden elpusztul.

— És? — kérdezte Sána.

— Menekülj el. Ha tudsz hajóst szerzeni.

— Fáradt vagyok. Nehéz éjszakám volt.

Sána felállt. A színes gyön-

Sipos László illusztrációja

BREITER GYORGY cikkének folytatása az 5. oldalról

jövő valami külső, tőle független prófécia, felette terpeszkedő hit, homályos és megragadhatatlan mákony a mából kicsömörő, ritkán józan Kronosz számára. Mert beleragad a mába, sorsom válik jövője is, tudatlan, kérérlhetetlen, felette uralkodó hatalommá. Megszűnik számára a jelen: a ma csak a múlt mába nyúló csáppja; a jövő valami más kell legyen, gondolja, és tombolásában már csak a sorsra veti szemét, visszatér könyörgésben az istenekhez.

A mában veszítette el jelenét, de tudja, hogy a mában fel is falja jelenét. Józan pillanatában mindenki tudja, hogy a mában megemésztí jelenét; megemésztí a jelent: önmagát. S ha tudja, akkor a tiltakozásban keres kiutat, kétségbeesése pedig az önpusztításban megnyugtató megoldást. Kronosz tudta: a mából csak az öngyilkosság szabadítja meg. Döntött, de elhatározásában nem mutatott semmi bölcsességet. Az időt nem lehet elpusztítani, s ha a tudatos idő keres menedéket a tudatlanban, a tudat nélküli ismét meg újra tudatot hoz létre; öngyilkossága csacsa feceség, játék a változathatatlannal.

Es bután döntött Kronosz, noha tudta, hogy bután dönt; az istenek megadták neki a saját cselekvése feletti ítélkezés és látás jogát; döntésének igazi rugóit felismerte, csak éppen letagadta önmaga előtt is. Mert Kronosz nem a jelent akarta, nem a szembenézést a gondolattal és tettel, hanem csak a má, az eszelen élet, önmagát elpusztítani sem akarta, tudta, hogy önmagát el nem pusztíthatja, csak hazudott, önmagának is hazudott, önmagát is becsapta, de tudta, hogy önmagát is becsapja, amikor öngyilkosságról beszélt. Aljas indítékait belátni nem meri, mert hitványosságának tudatában erkölcsi undora volna magától, s akkor nem élvezhetné a má; aki csak a mában él, aki nem akar a jelenben élni, aki nem akar szembenézni a világgal, aki csak hazudik és taktikázik, az nem rendelkezik erkölcsi tudattal.

Kronosz hazudott önmagának: nem akart öngyilkos lenni; gyilkolni akart.

Uranoszt, saját apját, a teremtés, a jelenlét istenét akarta megölni. Az istenek reá rótták az undok feladatot, tegye terméketlenné apját, az örökké tevékeny, teremtő, értékalkotó Uranoszt. Uranosz halhatatlan, létét elvenni nem lehet, de termékenységét, nemzőerejét kiirtani annyi, mint megölni a jelent. A ma megölni a jelent, a tudatos idő, Kronosz ideje a je-

len ellen fordul, ha üresen csak a mában akar járni, ha letagadja a maga számára is, hogy ő nem önálló malma a világnak. Mert az ő ideje a víz, a szél, az áram malma: a dolgok ideje, az értékek ideje, és ha tud is magáról, ha szabadon jár és kel, akkor sem ő az, aki magában lép, hanem a dolgok, az értékek idejének tudata cselleng benne szabadon.

Kronosz megcsönkította Uranoszt, elvette tőle lényegét, nemző-teremtő erejét. És nem remegett bele a világ a beestelenségbe; az istenek cinkosan hunyorítottak, az emberek pedig, amint annyiszor azóta, hogy Uranosz megteremtette őket, hallgattak. Magukban az istenekre háritották a felelősséget, a sorsot átkozták, az idő kérérlhetetlenségét szidalmazták és sópánkodva feltalálták az időszámítást, hogy eszentül ne az időt, hanem az órát szidhassák balsorsukért — nehogy az istenek megharagudjanak rájuk. Kronosz elérte be nem vallott célját: az idő tudatából kiölte a jelenlét tudatát, az értékalkotó vágyat, a teremtő erőbe vetett hitet. Úrrá tette a má a világ fölött.

A ma gyakran erősebb minden jelenlétnél, mert érzéki vonzássá változtatja a dolgok szürkén bágyadt fényét; a vonzásban a tudatot felülbíró rációt élveteg hullámok borítják be, és ezek kiölik az énből az autonómiát, az alkotással együtt járó felelősségtudatot, az erkölcsi tartást. A ma becsapja az embert, látszat-veletlenné duzzasztja a pillanatot, hogy aztán nyomtalanul elégesse; a múltat glóriával veszi körül, hogy az ember mámorát semmi se zavarja; a jövőt könnyűvé és távolíva teszi, nehogy az állandóság vágya a holnap felé vonzza az embereket. A ma kerítő, kerít a múltnak és a jövőnek, nehogy a jelenlét igénye feltámadjon, nehogy a realitás valódi képe tette késztesse a mába hullott lényeket.

Szabadon engedték Kronosz pusztító dühét az istenek, de mert nekik is sorsuk van, tettük visszaütöközt értelmi szerzőire: Kronosz a jövő, az isteni bírtok ellen fordult, mert még a végtelenség megsejtése is zavarta elmerülését a múltban. Ha apjában a teremtő erő ellen fordult, akkor fiaiban a jövőt rabolta el; születésük után felfalta gyermekeiket, gyomrába zárta azt, ami jobb volt belőle, mint önmaga. És most teljessé válhatott mámorra: előre nem kellett többé néznie, számára nincs többé jövő, szabadon tombolhatott, mert testi lényébe zárta a tudatot, biológiai változásokba, emésztésbe zálesztette a holnapot.

Istének hibája volt, hogy ezt megtehette, de az istenek nem találtak az erkölcsi leckeiből. Pedig ritkán részesít a sors erkölcsi leckében; az erkölcsi leckét többnyire önmagunknak ad-

juk fel, ha képesek vagyunk tetteinkkel szembenézni. Sorsunk hozzásegíthet ugyan cselekvéseink következményeinek belátásához, de e leckét mi adjuk fel és mi tanuljuk meg; a következtetés joga is a miénk. Ha egyáltalán tudunk következtetni, ha félni tudunk, ha szembenézünk tetteinkkel. Ha van mivel szembenézni, ha van tettünk. Vagy legalább hallgatásunk: azzal is szembe lehet nézni, az is tett lehet, sivár tett, de legalább a becsületes önelítésre méltóan sivár; valami, amivel szembe lehet nézni, mert cinkossá tehet ugyan a sors, de a cinkosságot meg lehet mérni, csak az aljasságot nem, annak nincsenek fokozatai.

Az istenek abban hibáztak, a maguk szempontjából, hogy Kronosz jövő nélkülülre teremtették. Az időtudat ugyan bármennyire is bölcs, a jövőből csak egy homályos ívet láthat, megtevesztően egyértelmű tisztaságot, a végtelenbe futó önvigaszt, de erre a vizgásra — szükség van. Kronosztól elvették a vizgás lehetőségét, amikor megtagadták tőle a jövőt. De eltarták előle a jelenlét, az alkotás lehetőségét is: az alkotásban végleg elsovradnak az istenek, el kellett rejteniük hát, egyebet nem is tehettek.

A jelenlét megszünteti a jövőt; a holnapot mává változtatja, mert az alkotásban, az önmagát újateremtő értékteremtésben a holnap is jelenlét: a holnapba nem vihet át más, csak a mában való jelenlét. Az alkotás visz a holnapba, a felelősségteljes tett. Itt és most, ma és holnap is ma, és holnap után is ma: a megújuló teremtés — ez a jelenlét.

A jelenlét nem egysége múltnak és jövőnek, a jelenlét mindenekelőtt — önmaga. A holnapot holnapba nem a ma teszi, hanem önmaga válik azzá, ha nagy alkotásokat, jelentős tetteket szül. Az élet lényege nem a biológiai ív, nem a nemzedékek egymásutánja, hanem az értékek önálló egymásutánja, amelyben minden kor létrehozza a maga idejét. Az időt kvantumára csomósítja a tett, tetten kívül nincs tudatos idő. A múlt és a jövő egymás mellé sorakozik, és mint párhuzamos értékrend mutatkozik meg; a tudatos élet az egyidejűség értékrendje.

Kronosz nem volt időtudata, de tudta, hogy nincs neki. A reménytelenség elborította, mert a jövőtől megfosztották, s a má kaptá csak — jelenlét nélkül — az istenektől. Tompa esze-lenségében képtelen volt megérteni, a jövőt ő csinálhatja, ha szembenéz a mával. Szembenézni nem akart; gyermekeiben gyűlölte a mában élők egyetlen vizgását, a folyamatosság lehetőségét. Ha alkotni nem tudott, legalább az élet menetébe belekapaszkodhatott volna: az életteremtés az alkotás újabb lehető-

MIKLÓS LÁSZLÓ

KADÁR JÁNOS

Öröm

Nemcsak

a madarak

színeikkel ma

a virágok is

dalolnak.

Egy kövön ülök

a kertben.

Hallgatom

a rózsák

vörösét.

**Szögletes körvers
a város tornyairól**

Fölsegett, vad agyar a sok torony,
mezők lelke rongyolódik rajtuk,
mint jégverte keserülápú,
ahogy élesen vágnak az égbe.

Gyilkos madarak örvénye örzi
élettelené hajszolt hangjukat.
Fölsegett, vad agyar a sok torony,
mezők lelke rongyolódik rajtuk.

Hangjuk ha indul, elmenekülnek
az összesírt akáclevelek.
A falakról száradok reve hull,
az emberek elrejtik öklüket.

Fölsegett, vad agyar a sok torony...

A 770-es magasság

HORNÁK JÓZSEF KARCOLATA

Jöttünk el az iparvonattal,
a geológusládák lehordtuk,
rakodtunk be, akkor hozták a
mozdonyt, és a személypogy-
gyaszt is hamar elintéztük.
mondtam Sátyonnak, én most
egy félóra eltávozok, tudta,
hogy a meteorológus lányhoz
megyek. A lány leültetett és
odahúzódott ő is velem szem-
be. Lányan elengedte magát,
mint egy gyerek.

két szoba közt, most konyha,
főzőkészletet állított be. Ezen
főzött feketét, ha hetenként
kétszer leereszkedtem a havas-
ról. A falra csecebecsék tűz-
ve: ilyen színes apróságokkal
rakja tele a lakást. Szeret
menni, jönni, és mindig hoz
magával, hogyha haza is
megy.

A meteorológus lány néz:
látom a gondolatát; én is itt-
hagynom.
Leverték vagyunk mindket-
ten.

Akkor szó nélkül vizet tesz
a forraló edénybe.

Férjhez megy, mondja, érzi,
hogy sürgős, csak még nem
tudja, hogy kihez. A férfiak,
akik itt élnek, csak vadász-
gatással, evéssel, ivással fog-
lalkoznak. Van köztük né-
hány link alak a végtelen-
ségig. A tanácsitkár még ve-
rekedett is vele. Sirt; nem
akart tőle elmenni. Erőszak-
kal tette ki, behívta a Hází-
néni. Beállított hozzá a ta-
nácsitkár, rá akarta kényszerí-
teni magát; volt ilyen kelle-
metlenség: akart egy kaland-
ot. Megtehete, veszély nélkül,
azt gondolta. Beállított, fitog-
tatta magát, azt hitte, nemsó-
kára lépések tesznek az ágy
felé. Amikor kitéte, megfenye-
gette, hogy gondja lesz rá. Az
izgalomtól, a felháborodástól

rosszul lett, és utána nem volt
képes elaludni... Egy hétig
himlősnek érezte magát utána.
Mintha kiütései lennének. Ha
a léleknek állandóan csupa
olyan narkotikumot adunk,
ami izgalomban tartja, akkor
ő már nem élne. Férjhez fog
menni, mikor hazalátogat;
akkor együtt dolgozott a sző-
vőgyárban, már mind férjhez
mentek. Beállít egy szövészé-
ket, dolgozott perzsaszőnyeg-
szővőgyárban. Az idén meg
akarja ezeket a terveket való-
sítani.

Amikor először jöttem le
hozzá, annyi kérdést tett fel,
mindent akart tudni a vilá-
gról, első este meg akarta is-
merni a bányászatot, mon-
tam is neki, mennyi kérdést
tesz fel. Mint egy impresszá-
rio, annyi kérdést tesz fel. —
Milyen kár, hogy a befogadó-
képesség határozza, az aqy nem
tudja, hol rakta az el...
Maga mit csinál? — kiáltotta.
— Magát nézem. Ülök és az
orrbán gyönyörködöm. — Az
orromban? — Az orromat né-
bántsa, érzékeny vagyok rá.
Azon gondolkozom, el kell ál-
nom innen, nem szeretem, ha
profilból néznek. — Amikor
elköszöntem, tartóztatott: an-
nak örvend, ha itt van valaki,
mert kényelmetlen, ha hall-
gat.

Amikor vendéget várt, foly-
ton izgult, mielőtt legelőször
nála jártam, felmérte a szob-
báját; ideültet, gondolta. S ha
odahült? Ide fog ültetni, a
harmadik helyet is kipróbálta,
hogy hogy mutatkozhat elő-
nyösebb szímben előttem. Le-
ült és megrémült. Felkiáltott:
Házínéni, az a kályhacsó hogy
került ide? — Ott van tizen-
egy éve — a Házínéni ijedt-
ségből kacagásba váltott. —
El kell tüntetni! El kell ta-
karni! — Azóta függ az az
iskolában használatos tabló a
nyulakkal a kályhacsó előtt.

Összkomfortos szobája van,
az egyik szöglet a plafonig el
van függönyözve, mosdótál van
benne, az a fürdőszoba. A le-
zárt ajtómelnyedés, mely, mi-
előtt ideköltözött, átjáró volt a

reted, mert függsz tőle. És un-
derodott áltd, amikor mézes
szavakkal áltattad őt, és csak
úgy freccsent a nyálad körü-
lötte. Utált és megvetett. Mint
én is, amint már mondtam.

Bót fehérés habot törölt le
szája szögletéből.

— Kérlek, ülj hát le, Bót!
— mondta Isszir.

— Nem. Még megmondom,
hogy a tudományod, az sem
ért semmit. Csak jelezni tu-
dod a veszélyt. Én magam töb-
bet érek. Mint varangyot,
utállak, Isszir.

— Bót, testvérem, miért nem
ülsz hát le? — szól Isszir.

— Isszir, az első ember meg-
halt. Felment a palota teté-
jére, utána az öregék. Kiné-
zett a tengerre, látta a fel-
fordult hajókat. Kért egy tört.
Azt mondta: Atlantisz lásson
halni engem, ne én lássam
halni Atlantiszt. Aztán magába
döfte a tört, biztos kézzel. És
én gyűlöllek, Isszir.

Bót megfordult. Sietett le a
lépcsőn. Hallatszott, ahogy
szitkokat kiált.

Isszir felállt. Előrelépdelt a
tető széléig. Messze feketélt
a tenger. Szétárta a kezeit.
Kiáltozni kezdett:

— Emberek, atlantisziak,
nézzétek, itt, most, a veszély
közlemben, egyetlen lépésre
a végsőtől, az utolsótól, kinyílt
a szemem. Emberek, ide mind!
HE, ACSOK, HE! Halljátok!
Hatalmas háncsokkal kötöz-
ték össze a hajókat! HE,
ACSOK, HE! Másként nem
lehet, kötözétek össze a ha-
jókát, tutajokat, bárkákat,
mindent, mindenkiét, egyetlen,
hatalmas hajót építetek! HE,
ACSOK!!! HE!!! Akkor szét-
török rajta a tiztorony-magas
hullám, szét az ezertorony-
magas is bizonyosan. HE,
ACSOK!!! HE!!! Raita: Talá-
notok kell olyan erős háncsot,
kötelet, amely az egészet ösz-
szefogja, valami igazi, erős kö-
telet, ami összerajtja az egé-
szet, a MINDENKI HAJÓJÁT,
van ilyen kötel, van. HE,
ACSOK!!! HE!!!

Ezt kiáltotta Isszir a sötét-
ben. Kezei csapdostak, mint
a madarak szárnyai a szél-
ben.

Plügor Sándor illusztrációja

gyök megcsörrentek a csipő-
jén.

— Erről nekem ne szólj! —
mondta Isszir még mindig áll-
va. — Nem szeretem hallani.
— Te mindig mást hiszel ró-
lam, Isszir. Ezt csodálom ben-
ned. Hogy ilyen ostoba vagy.
Mondd hát, Isszir, miért jöt-
tél?

— Szeretnék megfürödni a
verejtékbened. Sána. Ha úgyis
vége mindennek.

Sána nevetni kezdett. Ne-
vetve szólalt meg:

— Ravasz vagy, Isszir! Hát
annyira fontos az ölem noked-
? — Mondom: vége minden-
nek. Sána.

— Velem nem ravaszkod-
hatsz, Isszir. Mert utá... —
Sána négykézlábra esett. Iss-
zir végigzuhant a fal mellett.
Könyöke nagyott koppant a
földön. Az ajtó mellett meg-
repedt a falra festett kép. Iss-
zir megtapogatta sajó kö-
nyökét és felállt. Sána négy-
kézláb maradt, és rémülten
nézett, mint az állatok.

— Mert utállak — fejezte
be. Felállt és felvette a föld-
ről az elgurult tégelyt.

— Vigyázz, Sána, a szád
ütésért kiált!

— Kidobatlak a szolgál-
mal, ha hozzám érsz — mondta
Sána és mosolygott. Lesimítot-
ta meztelen mellét.

— Soha nem tudtam köz-
ledbe férközni, Sána. Ó, pe-
dig sok férfi megfürdött ve-
rejtékbened.

— Bizony elég — mondta
Sána szegyen nélkül.

— Mondd, Sána... Mi a
titkod??

— Nem tudom, Isszir...
Talán az, hogy amit ma gyű-
lölök, mint a kígyót, azért
holnap kitépém a szívemet.
Menj, Isszir... Legyenek bol-
dogok napjaid — mondta
Sána, és megcsillantotta gyű-
rűjét a fényben.

— Napjaim? Óráim, Sána —
mondta Isszir és kilépett az
ajtón.

A ház előtt leoldotta saruit
és a kezébe vette őket. Futás-
nak eredt. Néhány ezüstpénz
messzire pattanva hullott ki a
zsebéből. Az árusok tere üres
volt. Isszir a tér közepén meg-
állt. Ivott a kútból. Körül-
nézett. Nem látott senkit. Hir-
telen agyára kúszott a hideg
félelem. Rohanni kezdett ha-
zafelé. Ahogy megpillantotta a
rengések házát, megállt. A ház
előtt fekete volt az út az em-
berektől. Amikor megpillan-
tották, a tömeg szétvált. Ahogy
elérte Isszir a szélső embert,
megszakadt a csend gátja. Ki-
áltozni kezdtek az emberek:
„Isszir! Isszir! Mi lesz ve-
lünk?? Segíts, Isszir!! A tu-
dományod, Isszir, a tudomá-
nyod! Hájó kellene, Isszir! Sok
hajó!! Mi lesz velünk, Iss-
zir??“

Isszir hallgatta őket, aztán
felemelte a kezét. A vászon
visszacúszott a vállára. Karja
fehérlött, mint egy lehántott
fatörzs.

ségeit hívja a világra; az ember belekapaszkodhat fiainak, uno-
kainak világába, a jövőbe. Kronosz erre is képtelen volt.

Léha unalomban teltek napjai, téltensége kizárta önmaga
idejéből, hordozta a tudatos időt, de nem volt saját ideje. Igaz,
a világ, a tudatos élet menetés ön maga erejéből nem változtat-
hatott, de saját idejével mégis viszonylag szuverén módon bán-
hatott volna. Az egyénnek is van önálló ideje, véges és megha-
tározott, de mégis saját idő. képleken és önálló útemre vál-
toztatható. Az egyén is csinálhatja maga idejét; időt csinálnia
mászaj, mert él, és ami él, az időt csinál magának, de az már
jőszint tőle függ, milyen lesz ideje, milyen lüktesben tölti
be a nem tőle függő tartományt. Elettével együtt az egyén egy
időszakot, egy mágneses térbe helyezett üres tartományt kap aján-
dékul; mindenképpen tele kell töltenie az idő terét, de hogy
milyen teret csinál idejével, az már az ő dolga, lehetőségeinek
és felelősségeinek megértése. És tettei nekijárják saját idejét.

Saját idejének megragadása: az egyén nagy esélye, hogy
önmaga kortársává válhasson. Kronosz kívül maradt saját ide-
jén: mert nem cselekedett, nem vált önálló egyéniséggé. El-
fogadta önmagát is úgy, ahogy az istenek akarataiból világra
jött. Új anyagi és szellemi teret kellett volna teremtenie ah-
hoz, hogy saját ideje legyen. Az időt téről kell bogozni a tet-
ben, az alkotásban, az alkotás asszimilálása pedig az új terem-
tések terévé lesz az idő számára. Az idő mint a lehetőségek
mezeje, a tér mint a valóság mutatkozik meg az alkotó egyén
számára. De megfordítva is, a tér mint az idő valósága és az
idő mint az új tér lehetősége teszi egyénivé a világot. A négy
elemből egy a holnap: az új tér lehetősége; egy a múlt: a
tér valósága; kettő a jelenlét: az idő, mint a teremtés lehetősé-
ge, és az idő, mint az alkotás valósága. Az idő a miénk: mi
teremtjük; időt mindenképpen teremtenünk kell, de mi terem-
jük. Magunkévá tesszük, mert mást nem tehetünk, mert a
mienk, adottságunk, bennünk van, mert mi a világban vagyunk,
de mi tesszük önmagává, profit adunk neki, gyúrjuk, alakít-
juk, jelenlétünk eszközeivé változtatjuk.

Kronosz elszalasztotta ezt az esélyét is: még egyszer hazu-
dott önmagának, most komolyan és konok meggyőződéssel, hogy
csak az önmagukat megcsalók tudnak hazudni. Elhatározta, hogy
elrabolja a múltat. Ravasz tervet szőtt, részletesen előkészítette
a jelen csapdába ejtését. Először fiat nemzett, Zeust, azonban
úgy tett, mintha nem is tudna felesége állapotáról. Az ijedt
asszony titkos helyen, egy barlangban állalt meg fiát, nehogy
Kronosz felfalja, akár a többi gyermekét. Zeusz nevelését Kro-

nosz úgy irányította, hogy fiában megszülessen a lázadás vá-
gya. Maga ellen ingerelte, hogy a nagy összecsapásban legyőz-
hesse a jelent, igájába hajthassa az isteneket, az élőket és azo-
kat is, akik valamikor élni fognak. A múltat a mára ültetni,
a múlt nevében kormányozni — ez volt a terve.

Amikor Zeuszban nagyra nőtt a lázadás, és felidézte az isteni
erők nagy összecsapását, akkor Kronosz, aki tervének betelje-
sedését látta, megidézte a múltat: Thanatoszt, a halál istenét
hívta, vegye birtokba a világot, őt és Zeust is, mindent, ami
életet akar. Thanatosz ölni nem tud, csak birtokba venni, az
életet megfordítani, és nem az életbe, hanem a halálba ve-
zetni; életet nem tud semmivé tenni, de az életet egykiterje-
désűvé tudja tenni: az életből a halál felé fordítani az eszmélő
élők szemét. Thanatosz mindennek egyetlen értelmet kölcsönöz:
a halál felé való közeledését. Az élet, amelyet ő vitt birtokba,
kiesik a jelenből és belerohan a mába. A múlt is a mába sza-
kad; a thanatoszi egyirányúság azért fonja be a jövőt, mert a
múltat kívánja elrabolni. Aki halált idéz elő, az a halált hívja
a múltból — a véppontok dialektikája szerint.

Elterpeszkedik a múlt a jelenen — ezzel rabolja el a mából
a jelenlétet. Önmagát látta egyetlen értéknek, kincséből
bőven aggat a mában élők testére, de az alacsonyabbrendűség
hitelenségével béklyozta a tettvégyat. Pedig a múlt semmit
sem igazol: minden csak önmagát igazolhatja, minden azért
lesz az a, ami, mert ki tudott lépni a múltból, önmagává mert
és tudott lenni. A múlt, mint egy másik jelenlét, valamikor ön-
maga volt, és éppen ez az, ami a jelenben értéké teszi, s
nem az, hogy belekapaszkodik a jelenbe, hanem saját telje-
sége teszi méltóvá önmagához. Múltat a jelen nem igazolhat;
ahogy a jövő sem azért lesz az, amivé válni tud, mert itt és
most jelen van. A jelen nem igazolhatja a múlt: a mát igen,
a télen tettéket, az üresjáratú cselekvéseket, azt igen, de az
újatalkotást, a jelenlétet nem.

Kronosz kegyetlen bosszút állt a tudatos világon, amikor a
mát a múlt és a jövő rabszolgáivá kényszerítette. Mert azzal,
hogy a múltat uralomra szabadította, a jövőből is kiűzte az
isteneket, de ki az emberekre is. A ma világának csak múltja
van, sem jelene, sem jövője, mindent belep, kocsonyásan-
megfoghatatlanul; semmi sem önmaga, minden más, minden
csak hordozza a neki juttatott múltadatját. Még a ma is múlttá
vált: a diadális vidámságát is szomorú roskadtság váltja fel;
Kronosz a dőzsölés ködöké, de már csak siratni tudja embertelen
győzelmét, már önmagát sem tudja elviselni, tervének terhét

képtelen tovább hordozni. És váratlanul feladja a harcot; mert
önmagát elpusztítani nem tudja és tervének sikerét vállalni
képtelen. Tudatát önálló ritmus teremtésére felhasználni alkalm-
atlan volt, sorsa most már az élettől megfosztott tartomány sorsa,
a szikla, a tenger vagy a csillagok sorsa: ők sem tudják milyen
az idő, ők is csak vannak.

Az istenek beteljesítették Kronosz sorsát. A föld gyomrába
zárták, ahol lázadni többé nem lehet, csak tudni az elszalasz-
tott nagy alkalmakat, végigszenvedni minden pillanatban a
perc halálát, tehetetlenül pusztulni, és tudni, hogy a tehetetlen
pusztulás időtartamban végtelen. És miközben Kronosz, a ke-
gyetlen, mérhetetlenül szenved, fia Zeusz uralkodik a világ
felett. Zeusz, a derűs homlokú, a haragvó akaratú isten, aki ma-
gában hordozza a kronoszi értetlenségéből azt, amit a fiúk oly
gyakran örökre kapnak szüleiktől: a mában élés konok vá-
gyát, az értetlenséget a jelenlét szemben.

Pedig Zeusz is tudja már a titkot: saját maga kell legyen
ahhoz, hogy jelen lehessen a világban; s ha a világot magához
akarja hasonlítani, akkor jómaga is belehull a ma csapdjába.
Tudja a titkot — de nincs mit kezdjen vele. Nem meri kimon-
dani: fél. Félt, hogy a tudatosan élők kicsúsznak hatalmából,
Zeusz lényege pedig — Zeusz hatalma. S azért nincs hatalma,
mert fél; látszatvilágot kormányoz csak, az igazi világ a saját
jelenlétén dolgozik, és kaján mosollyal figyel Zeusz tehetetlen
erőfeszítéseit.

Az emberek is élnek. Istenek harcai, Kronosz és Zeusz küz-
delme megannyi más esztelen csatározás megviselte ugyan
őket, de élnek, és ott, ahol a tér és az idő vonalai valaki szá-
mára egyedi és megismételhetetlen életet adnak, ott tett szü-
letik, alkotás és érték. Az emberek, akik részt vettek az istenek
harcaiban, bölcsőbbeknek bizonyultak, mint a halhatatlanok:
mert ők nem halhatatlanok. Nekik, előbb-utóbb, le kell szür-
niük a tanulságokat: ha nemük fenn akar maradni, akkor az
egyediséget jelenlétük kell tenniük; sem múltat, önigazolá-
s-ként, sem jövőt, tehetetlenségükért, nem idézhetnek. Ez van,
ez adott számukra, ez az egyetlen lét, amelyet el kell fogadni,
mert nincs más, ezt kell magukévá tenni.

Más esélyük nincs: csak az alkotás. Minden, ami önma-
gunkká tesz; és csak az tesz önmagunkká, amivel hozzájár-
unk korunk arcának kialakításához. Ami összekapcsol bennün-
ket a világgal, azokkal, akik a tetten túlmutatnak habszólások,
tehetetlen önösségeken, akik a tettenben összekapcsolódnak,
mert nemcsak a mát akarják, hanem mérhetetlenül többet.